

ריקודי עם הצליחו לתת תשובה לדילמות הבסיסיות של החברה הישראלית: היחיד והחברה, המשכיות והשינוי, השונות והאחדות. בעולם המודרני שלנו, שבו שעות הפנאי הולכות ומתרבות, הארגונים הולכים וגדלים והופכים לבלתי-אישיים, והאדם הוא צרכן לא-אישי, ריקודי העם יכולים לתמוך בפרט, לאפשר לו תקשורת בינאישית על אף השוני וההשתייכויות הקבוצתיות, עדתיות, דתיות, מעמדיות, וזאת על בסיס של תרבות מקומית

שאדם מרגיש שהיא שלו. דווקא התפתחות אמצעי התקשורת תביא להגברת הדרישה להשתייך וליצור מגע עם בני אדם בקבוצות אינטימיות. כל אלה לא יפגעו בהתפתחות ריקודי העם, לא יהפכו אותם לאופנה חולפת, אלא יתרמו להתפתחותם ולהתרחבותם. אבל, כאמור, התחזיות בנויות על ציפיות, ואם אלה אכן הציפיות - רק לרוקדים פתרוניים.

חתונה כאירוע עממי

וכמקור השראה למחול בימתי

"הבא לי גורלי" - ריקוד חתונה, צילום: ליאורה איגו-דרייפוס

מאת רנה שרת

של המשא-ומתן על תנאי חוזה ההתקשרות, ועל כן לווה מהלך זה בטקסים ואירועים שסייעו לפריקת מתחים. תכלית החתונה היה הולדה. שני בני הזוג היו מובלים אל מסלול מוכתב וממלאים את צו הקיום החברתי הראשוני. אל התקוות העזות למימוש יעד החתונה, שבו ראו את תכלית הכל, נלוו פחדים פן משהו ישתבש. פחד בסיסי, קמאי, מפני סיכול פרוץ נעוץ ביסוד המנהגים והטקסים במהלך החתונה. תחילתו של מהלך זה בבחירת בני הזוג, סיומו בטקס הנישואים ובין שתי נקודות ציון אלה התמשכה שרשרת טקסים שנתנו ביטוי למגוון רגשות ופחדים ותמיכה בהתמודדות עם הבלתי-נודע ומסגרת לפריקת מתחים.

מבחירת בני הזוג ועד טקס הנישואים עצמו עברה לעתים שנה תמימה, משובצת בטקסים ואירועים שנועדו להכין את הזוג הצעיר למלא את תפקידו - להרות ולרבות. חתן וכלה, המסמלים יותר מכל את המשכיות המין האנושי - את עצם החיים, הם מטרה ברורה לאויב החיים עלי אדמות, המצטייר בדמיון האנושי בדמות השטן. לכן נהגו שלא להניחם לבדם אף לרגע בכל תקופת החתונה. בכל אשר פנו תמיד היו סביבם מלווים, קבוצת בחורים עם החתן, קבוצת נשים עם הכלה.

חתונה היא אירוע מרכזי במחזור חיי האדם: לידה-בגרות-חתונה-מוות. בשל מרכזיותו מושך אירוע זה תשומת לב רבה ומקפל בתוכו את מרב המנהגים, הסמלים והטקסים של חברה. בכתבה זו מדובר בחברה קדומה, מסורתית, שבה היתה החתונה סמל של אחדות, של חיבור בין שניים, חברה שלא ידעה פער דורות קיצוני, חברה שבה זרמו החיים במשך שנים ללא שינויים גדולים. חברה זו התאפיינה בחיי קהילה הדוקים. הקהילה סיפקה את צרכיה במו ידיה, הן את צרכי הקיום היומיומי, כמוזן, דיור ולבוש והן את צרכי בילוי שעות הפנאי ובידור. חתונה בחברה כזו לא היתה אירוע של מספר שעות, המתרחש באולם חגיגות, אלא שרשרת אירועים שהתפרשו על פני שנה ויותר. החתונה סימלה את עצם המשך קיומה של החברה, את קיומו של המין האנושי.

חתונה מתייחדת משאר נקודות הציון - לידה-בגרות-מוות - בעובדה שבאירוע זה מעורבים שני אנשים, שני מינים, שתי משפחות, שני מחנות. בחברה הקדומה שתי משפחות היו לעתים הקהילה כולה. "חתונה לשניים, שמחה לאלפים", אומר הפתגם העממי, אך לא רק שמחה היתה טמונה בחתונה. מתח רב היה מצטבר במהלך ההתקשרות בין שתי המשפחות, בשעות הארוכות

"הבא לי גורלי" - ריקוד חתונה, צילום: ליאורה איגר-דרייפוס

צבעים גם הם סמלים המרמזים ומבטיחים פריון, אדום - דם, דם הבתולים. ירוק - צמיחה, גידול. צעיף ירוק, ענפים ירוקים, צעיף אדום, כיסוי ראש אדום, בגד אדום, חוזרים ומופיעים בטקסים השונים.

עם מטען זה ניגשתי לעבודת היצירה של המחול "הבא לי גורלי", המבוסס על מנהגי חתונה יהודיים במרחב הצפון-אפריקאי. את מלאכת איסוף החומר הגולמי עשיתי בקריאה, בשיחה ובהתבוננות. התחלתי בעיון בכתבים העוסקים בנושא הנישואים - במקורות, בספרי מסעות וזיכרונות, בסיפורים, אגדות ובמחקרי פולקלור. שוחחתי עם בני עדות שונות ושמעתי מפייהם זיכרונות. נכחתי בחגיגות ובטקסים שונים, הקלטתי שירים ומקצבים, צפיתי בריקודים, נעזרתי בהקלטות ובסרטים בנושא החתונה שנאספו בידי אחרים. כך נפתח לפני עולם ומלואו ושקעתי בעושר של הווי ומנהגים.

אירועי החתונה נחלקים לכמה מדורים: (א) טקסי בחירה ומשא ומתן וחגיגת האירוסין (ב) עבודות ההכנה לטקסי החתונה - תפירה, רקמה, הכנת מזון (ג) טקסי רחצה והלבשה (ד) טקסים ומנהגים הקשורים בפחדים מפני עין הרע ובאמונות בכוחות נסתרים המתנכלים לחתן ולכלה (ה) טקס הנישואין - חופה וקידושין. הטקסים נערכים בחגיגה גדולה ולרוב בלוויית שירה וריקודים. כל מעבר ממקום למקום נעשה בתהלוכה. פעולות

"הבא לי גורלי" - ריקוד חתונה, צילום: ליאורה איגר-דרייפוס

בתקופה שבה עצם מחזור היום והלילה, האור והחושך, היו כר פורה לחרדות, העסיק מאוד את החברה הפחד מפני סיכול פריון. פחד קמאי זה מפני כוחות אופל נסתרים, המכונים "שטן", "שדים ורוחות", "עין הרע" או "העין הרעה", התעצב בצורה הפשוטה והציורית ביותר באמונה כי הכוח הקרוי "עין הרע" יכול לקחת חבל ולקשור את אברי הפרייון ובכך לסכלו. הסמל שצמח מאמונה זו הוא הקשר, היפוכו הוא התרה. קישור והתרה מצויים ביסוד טקסים רבים במנהגי החתונה בתרבויות רבות. עקרון מקובל בתגובה על פחדים הוא להקדים תרופה למכה. כאשר אנו עצמנו עושים את הדבר שממנו אנו מפחדים, כאילו מבטלת פעולה זו את איום פגיעתו בנו. אותה פעולה עצמה עשויה לשרת את הטוב או את הרע, תלוי בנסיבות. ואמנם עקרון החזרה על אותה פעולה במשמעות הפוכה מצוי ביסוד טקסים רבים.

בקטע הבא, הלקוח מרשמי מסע בעבר-הירדן שערך א. אפשטיין בשנת 1931 ("אאוכלוסי עבר-הירדן וחייהם"), מתאר המחבר איך הוליכוהו הנסיבות לגלות עקרון זה:

"מעשה היה וצילמתי בדואי אחד. לאחר שעה קלה התייצב הלז פתאום לפני וטענה בפיו: עין המכונה היתה 'עין רעה', והנה הוא מרגיש עצמו חולה וכל אבריו כואבים עליו... השתדלתי להסביר לו כי אין כל סכנה נשקפת לחייו ולשלומו מלפני המצלמה..... אבל כל דברי לא עשו ולא כלום..... כמעט הייתי בכל רע..... עמדתי מוכן לפורענות ומצפה לרחמי שמים. מעשה נסים נצנצה בי מחשבה טובה בשעתה. אמרתי לבדואי 'החולה', כי יש בידי תרופה למחלתו: זו המכונה שלי, כמו שהיא יכולה לקחת מאדם את פרצופו כך היא חכמה להשיבו לבעליו כמו שהיה..... מיד צלמתי שנית והוא שב לאיתנו. ברוך שעשה לי נס במקום הזה".

קישור היא פעולה "סוגרת", ומכאן שכל פעולה דומה תשיג אף היא אותה תוצאה: קליעת צמות היא "סגירה", סירוקן - "התרה". סגירה ופתיחה של חפצים - מקופסה ועד אולר - הן פעולות המסמלות התגברות על הרע המאיים. בדמיון האנושי ה"טוב" שוכן למעלה בשמים, ואילו ה"רע" מקומו מתחת לפני האדמה. מכאן ריבוי מנהגי הרמת חתן וכלה ונשיאתם מורמים מן הקרקע, כדי לנתקם מהכוחות הרעים שמתחת. במאבק בין הרע והטוב, ובהקבלה - חושך ואור, מסמל האור את הטוב ואת ההתגברות על הרע, ומכאן ריבוי השימוש בנרות במנהגי החתונה.

בשלב הבא היה עלי לבחור מה מכל החומר שהצטבר ניתן לעיבוד בימתי. עם מה, מתוך המצוי, רצוי לי להתמודד ועל מה לוותר?

בחרתי, כמובן, לפי נטיות לבי ולפי החומרים שקסמו לי. לא הרגשתי מחויבות לחומר התיעודי, אף שהייתה לי יראה כלפיו. ב"הבא לי גורלי"*** ראיתי יצירה אישית, הנעזרת בפולקלור כדי לתת ביטוי חווייתי למהלך ההתקשרות בין גבר ואשה על גווניה. בסופו של דבר עיצבתי את המחול לתשע תמונות, חלקן בזיקה חזקה למקורות, חלקן בפיתוח יצירתי בדרגות שונות של חופש הבעה, חלקן יצירתיות בלבד, אך כולן מעוגנות בחומר הגלם. על השאלה "איך?" יש מקום להוסיף את השאלה "למה?" - למה בכלל להשליך עוגן אחורה למרחבי העבר ולהתחבר לחומרים אלה? על שאלה זו אפשר לענות פשוט: ככה, כי כך אני רוצה, כי אני נמשכת אל חומרים אלה. תשובה זו תהיה נכונה אך לא מלאה. אני שייכת לדור שבגר לפני קום המדינה. אנחנו דור שגדל ללא כל מסורת במחול, כמעט ללא חשיפה למחול אמנותי, אך היינו חדורים תחושת מחויבות לסלול לעצמנו דרכי ביטוי מקוריות, אשר יאפיינו אותנו, וחשנו התנגדות עמוקה ללכת בדרכים שסללו אחרים. הנטייה שלא ללכת בדרכים סלולות, היראה כלפי העבר, החיפוש המתמיד אחר צורת ביטוי מקורית הם ערכים חשובים בעיני. אני מקווה בלבי, שאמני מחול רבים יבחרו ללכת בדרך זו.

* ראיון עם ד"ר יום-טוב לוינסקי, מייסד "ידע-עם", שהנחני אל המקורות ופקח את עיני להבינם, "החתונה המסורתית אצל יהודי מרוקו", יששכר בן-עמי (כתב-היד של המחקר לפני פרסומו), הקלטות מאוסף ד"ר גרזון קיי, סרטים תיעודיים של גורית קדמן, ארכיון הסרטים, אוניברסיטת ים-ם, "חיי היהודים במרוקו", קטלוג התערוכה, מוזיאון ישראל.

** הצגת הבכורה נערכה באוקטובר 1977, בתיאטרון מחול ענבל.

שגרתיות של חיי יומיום, כגון הכנת מזון, נשיאת מים מהבאר, רחצה והלבשה, שנעשים לקראת אחד מאירועי החתונה, מלווים בשירה וריקודים כדי להבדילם מהשגרה. שרשרת האירועים מגיעה לשיאה בחגיגה שלאחר החופה והקידושין.

כל זה היה אצלי בראש, אך איך יוצקים מלל תיאורי למחול בימתי?

בחרתי בפולקלור יוצאי המרחב הצפון-אפריקאי ובעיקר של קהילות יהודי הרי האטלס כנקודת מוצא סגנונית. חזותית, תנועתית, מקצבית. הריקוד העממי-מסורתי של יוצאי אזור האטלס, כפי שהכרתי, מתאפיין במקצב בסיסי אחד ובשתי צעדות יסוד. מדובר בריקודי שורה ממשפחת ריקודי ה"דבקה", ובמחול אופייני ומיוחד לקהילה זו - ריקוד גברים בשורה ואשה אחת רוקדת מולם. זה היה הבסיס שעליו נשענתי.

כמה ממרכיבי חומר הגלם בנושא החתונה היתרגמו אצלי למונחים כוריאוגרפיים כמעט מאליהם:

קשירה: תנועת הקישור רושמת את פיתוח הספרה שמונה. שמיניות בחלל ועל הקרקע הן צורות יסוד שכיחות בעולם המחול.

סגירה ופתיחה: סגור ופתוח, שאיפה ונשיפה, כיווץ והרפייה - הם מושגי יסודיים בשפת המחול.

הרמת חתן וכלה: מעלה ומטה, גבוה ונמוך, הינתקות מהקרקע - הם מושגי יסוד נוספים מעולם המחול.

את השאר - פיתוח מלא של שפת תנועה שתשרת את המחול הזה - עיבדתי עם הרקדנים בעבודה סדנאית.

ביבים

בעידן השלום יש חשיבות למשלחות מחול המוכיחות בעולם הרחב שיש אפשרות לדו-קיום בשלום, וכי המחול הוא גורם חשוב המקשר ומגשר בין תרבויות.

* פסטיבל הפולקלור היוקרתי והתחרותי בדיז'ון (צרפת) יחגוג בספטמבר 1996 את שנת היובל שלו. בכוונת מנהליו להזמין להקות זוכות משנים עברו להשתתף בו. הוועדה הבינמשרדית לאישור נסיעות להקות לחו"ל תקבע בימים אלה איזו להקה תייצג את ישראל בדיז'ון.

* פסטיבל בינלאומי נוסף, פולקלוריאדה, יתקיים בפעם הראשונה בהולנד ביולי 1996. גם לפסטיבל זה תיבחר להקה מייצגת על ידי הוועדה הבינמשרדית.

* מצעדת "הצדעה לירושלים" התקיימה בסוכות תשנ"ו ברחובות הבירה במסגרת חגיגות ה-3000 לעיר דוד. באירוע לקחו חלק פלטפורמות צבעוניות, תזמורות ולקהות מחול מהארץ ומרחבי העולם ומטס של מטוסים קלים חג מעל המסלול. להקות פולקלור מ-15 מדינות הצדיעו לירושלים ביום חגה.

* "לקראת כלה", מופע חגיגי בניהולה האמנותי של רנה שרת, המעלה טקסי חתונה של עדות בישראל, התקיים ב-9.8.95 באולם המופעים של קיבוץ ברעם, במסגרת "ניגונים במרום הגליל".

ניגונים הוא פסטיבל מוסיקה, מחול ומזון אתניים באתרי הגליל הקסום, שלושה ימים באווירת חג עם אירועי פולקלור מרתקים שכללו השנה חגיגת פולקלור דרוזי, חוויה צרקסית, ערב זמר ים-תיכוני ואת "לקראת כלה". הפסטיבל מתקיים זו השנה הרביעית ובכוונת מארגניו למסדו ולפתחו כמפעל מוביל בחיי התרבות והתיירות במדינה.

* מדי שנה מתקיים בארץ פסטיבל בינלאומי לפולקלור המאורגן על ידי מ.ע.ט. (המרכז לעידוד וטיפוח פולקלור וחילופי תרבות).

ב-1995 התקיים הפסטיבל הבינלאומי העשירי בהשתתפות להקות מחול מ-11 מדינות, סה"כ 380 רקדנים ונגנים, שהופיעו ב-18 יישובים ברחבי הארץ, יישובים יהודיים, ערביים ודרוזיים.

הקהל שצפה באירועים אלה נאמד ב-55,000 איש. שתיים מהלהקות, מיוון ומיוגוסלביה, השתתפו גם בפסטיבל המחול בכרמיאל.

הפסטיבל הבינלאומי ה-11 של מ.ע.ט. יתקיים בקיץ 1996, בתאריכים 28.6.96-7.7.

* להקות מחול ישראליות רבות יוצאות מדי שנה לייצג את ישראל בפסטיבלים בינלאומיים ברחבי העולם. המדיניות היום היא לנסות לשלוח להקות מחול ישראליות-יהודיות לצד להקות ישראליות-ערביות.

